

Тавиунський О.М.

Українська інженерно-педагогічна академія

Бакуменко О.О.

Українська інженерно-педагогічна академія

ЕКОТУРИЗМ ЯК НОВА ФОРМА КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНОЇ РОБОТИ

У роботі розглядається екотуризм як нова форма краєзнавчо-туристичної роботи.

Мета роботи полягає в тому, щоб уточнити визначення понять краєзнавчо-туристичної роботи та екотуризму, враховуючи різні підходи вітчизняних та закордонних дослідників, а також розкрити особливості екотуризму як форми краєзнавчо-туристичної роботи.

При визначенні суті краєзнавчо-туристичної роботи більшість дослідників робить акцент на краєзнавчій складовій та вихованні, лише деякі пов'язують краєзнавчо-туристичну роботу з актуальними питаннями соціально-економічного розвитку, культурно-духовного відродження народу України, а також згадують про відпочинок, спорт та суспільно-корисну працю. Також серед важливих складових краєзнавчо-туристичної роботи називають гармонійний розвиток, оздоровлення, соціалізацію, активну діяльність.

Запропоноване таке визначення: туристсько-краєзнавча робота – це комплексна науково-пізнавальна, освітньо-виховна, оздоровча спільна діяльність дітей і дорослих, яка інтегрує основні освітні області та сприяє безперервності освіти. Саме при подорожах за межі населеного пункту краєзнавча робота може перерости у щось більше – краєзнавчо-туристичну діяльність, новою формою якої має стати екотуризм, який був виділений в окремий вид туризму на початку 1990-х рр.

На основі аналізу поняття екотуризм можна зробити такі висновки: цей вид туризму базується на дбайливому використанні природних ресурсів, враховує економічний і соціальний вплив на місцевих мешканців, формує екологічний світогляд, хоча і має на меті отримання економічної вигоди.

Екотуризм як форма краєзнавчо-туристичної роботи – це туристські походи і подорожі по рідному краю, орієнтовані на природу, що мають на меті формування екологічного світогляду і отримання економічної вигоди, під час яких свідомо мінімізується негативна дія на природу шляхом раціональної організації маршрутів. Така активна форма краєзнавчо-туристичної роботи стимулюватиме місцевих мешканців та сприятиме збереженню природи і власне об'єктів туризму.

Концепція екотуризму або екотуристичний світогляд має стати основою краєзнавчо-туристичної роботи під час туристських походів і подорожей по рідному краю, зокрема, при взаємодії з природою.

Ключові слова: екотуризм, краєзнавчо-туристична робота, природа, пізнавальна діяльність, рекреація.

Постановка проблеми. Концепція екотуризму сформувалася відносно недавно як відповідь на широке коло екологічних проблем та перетворення туризму на масове явище. Розвиток краєзнавства та туризму є пріоритетами державної політики, але самі ці поняття є комплексними, тому доволі складно визначити поняття краєзнавчо-туристичної роботи, а тим більше її окремі форми.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Зв'язки між туризмом та краєзнавством вивчали

М. Ю. Костиця, М. П. Крачило, О. В. Тімець, Т. З. Маланюк, Б. П. Пангелов.

Більшість науковців виділяло природу як один з об'єктів дослідження краєзнавства [7], як наочний матеріал, що доповнює теоретичні знання, здобуті під час навчання [4], як середу, яка зміцнює фізичне та психологічне здоров'я тих, хто активно займається краєзнавчо-туристичною роботою [6].

Екотуризм досліджували О. Ю. Дмитрук, О. М. Данілова, Т. В. Ємчук. Вони підкреслю-

вали тісний зв'язок екологічного туризму з природою, необхідність збереження та раціонального використання природних ресурсів, заохочення до цього як туристів, так і місцевих мешканців [2; 3].

Постановка завдання. Мета роботи полягає в тому, щоб уточнити визначення понять краєзнавчо-туристичної роботи та екотуризму, враховуючи напрацювання вітчизняних та закордонних дослідників, а також розкрити особливості екотуризму як форми краєзнавчо-туристичної роботи.

Виклад основного матеріалу. Одним з перших у вітчизняній науці є визначення туристсько-краєзнавчої роботи, запропоноване М. Ю. Кострицею (1985), що розглядав її як науково-дослідну роботу, об'єктом якої є вся сукупність особливостей певної території, яку потрібно представити як «комплексну генетичну картину життя усієї території у природно-історичному і соціально-економічному відношеннях» [Цит. по 6, с. 39]. В подальшому до такої ж думки дійшов Б. П. Пангелов (2010) [7, с. 20]. У цьому визначенні безперечно перевага надається краєзнавчій складовій, а про туристичну взагалі не згадується.

М. П. Крачило (1994) наголошував на тому, що «взаємопов'язаний і комплексний розвиток туризму і краєзнавства» є основою туристсько-краєзнавчої роботи, а розвиток краєзнавства потребує «туристських подорожей, походів та екскурсій по рідному краю», які є «школою життя для зростаючого покоління, розвивають спостережливість дітей, уяву».

Він же особливу увагу приділяв зв'язкам туристсько-краєзнавчої роботи з природою, через взаємодію з якою «учні вчать розкривати причинно-наслідкові зв'язки, краще усвідомлюють та розуміють окремі явища і закони природи» [4, с. 5].

У подальшому М. Костриця та В. Обозний (1995) виділили ще й соціально-економічний аспект краєзнавчо-туристичної діяльності, розглядаючи її як «об'єктивну потребу суспільства», що пов'язана з підготовкою учнів до суспільно-корисної роботи і трудової діяльності» [Цит. по 6, с. 39], а О. Тімець (1999) виокремила оздоровчу функцію активних форм туристично-краєзнавчої діяльності [6, с. 48].

А. Максютов (2013) вважав туристсько-краєзнавчу роботу активним видом навчально-пізнавальної діяльності, що сприяє моральному, фізичному, трудовому, естетичному, екологічному вихованню особистості, розширює світогляд і формує стійку життєву позицію [5, с. 105].

Місцеві осередки краєзнавства розглядають туристсько-краєзнавчу роботу як роботу

з вивчення природи рідного краю, виховання любові до своєї Батьківщини, розвитку самостійності та відповідальності дітей, а ще й спосіб формування творчої думки, ініціативи та допомоги при виборі майбутньої професії [10].

На думку К. Давиденко, О. Гринюк (2022) туристсько-краєзнавча робота полягає у вивченні, усвідомленні та збереженні особливостей рідного краю, а саме природи, культури, історії [1, с. 34].

Тож більшість дослідників робить акцент на краєзнавчій складовій та вихованні, лише деякі пов'язують краєзнавчо-туристичну роботу з питаннями соціально-економічного розвитку, культурно-духовного відродження народу України, а також згадують про відпочинок, спорт та суспільно-корисну працю. Також серед важливих складових краєзнавчо-туристичної роботи називають гармонійний розвиток, оздоровлення, соціалізацію, активну діяльність.

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо таке визначення: туристсько-краєзнавча робота – це комплексна науково-пізнавальна, освітньо-виховна, оздоровча спільна діяльність дітей і дорослих, яка інтегрує основні освітні області та сприяє безперервності освіти. Вона відноситься до видів діяльності, що інтенсивно розвивають в її учасниках такі якості як відповідальність, самостійність, повагу прав людини, інтерес до оточуючих і до власної країни, відчуття приналежності до рідного краю, його історії, природи, людей. Туристсько-краєзнавча діяльність допомагає пов'язати завдання навчання із завданнями розвитку людини, забезпечує зайнятість значного числа дітей у вільний час при відносно невеликих витратах.

Найбільш повно особливості краєзнавчо-туристичної роботи відображають її активні форми – туристичні подорожі, екскурсії, експедиції тощо, які відбуваються на природі та мають її за предмет вивчення. Враховуючи це, ми можемо поглянути на екологічний туризм як форму краєзнавчо-туристичної роботи.

Екотуризм виокремився відносно недавно, хоча його паростки відносяться до сивої давнини, коли розвиток людської цивілізації і пов'язана з цим урбанізація почали руйнувати зв'язки людини з природою.

Уперше про екотуризм заговорили на Заході в др. пол. ХХ ст., причому спочатку з'явилося поняття екотуру, яке пов'язують з поїздкою Канадою, а в подальшому екотуризм виділився в окремий вид туристичних подорожей [11].

Початком формування сучасної концепції екотуризму вважають 70–80-ті роки ХХ сто-

ліття, коли вперше з'явилися дослідження на цю тему.

У публікації Г. Цебаллоса-Ласкурейна (1987) дано одне з перших визначень екотуризму як подорожі у відносно недоторкані місцевості для ознайомлення з природою, зразками флори та фауни, а також культурними пам'ятками, що розташовані на даних територіях [12].

У 1990 році вже була створена Міжнародна організація екотуризму (TIES, 1990), яка дала йому наступне визначення: «екотуризм – відповідальна подорож у природні зони, області, що зберігає навколишнє середовище і підтримує добробут місцевих мешканців» [Цит. по 2, с. 254]. У тому ж році Всесвітня туристська організація визнала екологічний туризм і відтоді в рамках цієї організації постійно організуються конференції з відповідної тематики.

Проте до тепер не існує загальноприйнятого визначення екотуризму, для позначення якого використовують багато споріднених і взаємопов'язаних понять і термінів, крім того, існує і регіональна специфіка екотуризму. Останнім часом саме поняття починає еволюціонувати через новітні наукові дослідження.

Найбільш загальне визначення екотуризму запропонував О. Ю. Дмитрук (2004), який розглядав його як форму активного відпочинку з екологічно значущим наповненням, яка об'єднує різних людей та природу на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Туристи отримують запас міцності та здоров'я, природа швидко відновлюється, а місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули для її збереження та традиційного природокористування [3].

Доволі близьким до визначення екотуризму є поняття зеленого туризму, як його розуміють Пилипенко Г. М., Прушківська Е. В., Кусакова Ю. О. (2016), тобто «будь-який вид туризму, пов'язаний з гармонійною взаємодією туриста з природою, активною участю туристів в охороні навколишнього середовища» [8, с. 146].

Сьогодні «традиційне» розуміння екотуризму доповнюється ще й педагогічним змістом. Так екотуризм визначається як «відповідальна подорож до природних областей, що зберігає навколишнє середовище, підтримує благополуччя місцевих людей і включає роз'яснення й освіту» (TIES, 2015). Освіта має охоплювати як працівників, так і гостей [13].

А відповідно до Всесвітньої туристичної організації (UNWTO, 2019) екотуризм – це вид туристичної діяльності, орієнтованої на природу,

в якій основна мотивація відвідувача полягає у спостереженні, навчанні, відкритті, досвіді та оцінці біологічного та культурного різноманіття, відповідально ставлячись до захисту цілісності екосистеми та сприяння добробуту місцевої громади. Екотуризм підвищує обізнаність щодо збереження біорізноманіття, природного середовища та культурних цінностей як серед місцевого населення, так і серед відвідувачів, і вимагає спеціальних процесів управління для мінімізації негативного впливу на екосистему [14].

Спробуємо визначити особливості сучасного екотуризму.

По-перше, екологічний туризм слід відмежовувати від природо-орієнтованого туризму, який охоплює всі форми відпочинку, що базуються на використанні природних ресурсів. Головним критерієм для поділу є ступінь впливу на довкілля, його мінімізація.

По-друге, окрім екологічної складової потрібно враховувати соціально-економічний вплив на місцевих мешканців. Людина – частина екосистеми, і населення, що будує своє життя на використанні місцевих природних ресурсів, в разі приїзду туристів також повинно отримувати певну користь від туризму.

По-третє, справедливо вважати, що екологічний туризм – це види, напрями і способи організації туризму, метою яких є формування екологічного світогляду і отримання економічної вигоди. Екотуризм – це частина сучасного туризму, який виник на основі комерційного інтересу, але це і форма екологічної освіти, що має виховувати відповідний світогляд.

Екотуризм є сучасною формою природокористування (як будь-який вид людської діяльності, здійснюваний у природі) і, тому, також впливає на довкілля. Відмінність цього виду туризму від інших в тому, що в турпродукті, що реалізовується, свідомо мінімізується негативна дія на природу шляхом раціональної організації маршрутів.

І, нарешті, по-четверте, екологічний туризм – це певний стандарт туризму. Стандарт, який повинен витримуватися в будь-якому виді туризму, оскільки будь-який вид туризму має бути екологічним, тобто таким, що зберігає природу і власне об'єкти туризму.

Таким чином, до екологічного туризму відноситься рекреаційно-пізнавальна діяльність на природі, що супроводжується технологіями екологічного менеджменту та освіти.

Поки досягнення екотуризму є лише зразками для наслідування і ще чимало треба зробити, тим

паче, що кількість туристів продовжує зростати, і уряди багатьох країн прагнуть широко застосовувати принципи екотуризму, як і уряд України.

Екотуризм відповідає загальним пріоритетам розвитку краєзнавства в Україні, до яких відносять зміну парадигми національної краєзнавчої освіти з посиленням у ній активних форм пізнання рідної землі, активізацію масового краєзнавчо-туристичного руху, розширення мережі природно-заповідного фонду України та національної екомережі, розробку й інфраструктурне забезпечення національної мережі краєзнавчих стежок та турмаршрутів тощо.

У 2013 році Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України започаткувало Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна», мета якої, зокрема, полягає у залученні дітей та молоді до активної діяльності з вивчення історичної та культурної спадщини, природного різноманіття рідного краю, ознайомлення з об'єктами заповідного фонду України [9].

З шести напрямів експедиції «Моя Батьківщина – Україна» два – «Геологічними стежками України» та «Географія рідного краю» – пов'язані з вивченням навколишнього середовища. Учасниці й учасники експедиції:

- вивчають природу рідного краю;
- виявляють, обліковують пам'ятки природи;
- досліджують природні ресурси, унікальні ландшафти певного регіону України;
- досліджують природне середовище з урахуванням антропогенних змін, окреслюючи про-

блеми раціонального природокористування і охорони природи;

– описують територіальні особливості розміщення промислового виробництва, сільського господарства, населення, транспорту тощо.

Концепція екотуризму або екотуристичний світогляд має стати основою краєзнавчо-туристичної роботи під час туристських походів і подорожей по рідному краю, зокрема, при взаємодії з природою.

Висновки. Туристсько-краєзнавча робота – це комплексна науково-пізнавальна, освітньо-виховна, оздоровча спільна діяльність дітей і дорослих, яка інтегрує основні освітні області та сприяє безперервності освіти. Вона відноситься до видів діяльності, що інтенсивно розвивають в її учасниках такі якості як відповідальність, самостійність, повага до прав людини, інтерес до оточуючих і до власної країни, відчуття приналежності до рідного краю, його історії, природи, людей. Туристсько-краєзнавча діяльність допомагає пов'язати завдання навчання із завданнями розвитку людини, забезпечує зайнятість значного числа дітей у вільний час при відносно невеликих витратах.

Екотуризм як форма краєзнавчо-туристичної роботи – це туристські походи і подорожі по рідному краю, орієнтовані на природу, що мають на меті формування екологічного світогляду і отримання економічної вигоди, під час яких свідомо мінімізується негативна дія на природу шляхом раціональної організації маршрутів. Така активна форма краєзнавчо-туристичної роботи стимулюватиме місцевих мешканців та сприятиме збереженню природи і власне об'єктів туризму.

Список літератури:

1. Давиденко К.Д., Гринюк О.Ю. Функціонування туристично-краєзнавчого гуртка на базі криворізької спеціалізованої школи №74. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. Випуск 2 (2)*. 2022. С. 32–34.
2. Данілова О.М., Ємчук Т.В. Заповідна справа та організація туристично-рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 350 с.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник. 2-е вид., перероб і доп. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
4. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм: навч. посібник. К.: Вища школа, 1994. 180 с.
5. Максютюв А.О. Стан патріотичного виховання студентів вищих навчальних педагогічних закладів засобами туристсько-краєзнавчої роботи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. 2013. № 39. С. 105–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2013_39_25
6. Маланюк Т.З. Краєзнавство і туризм: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2010. 205 с.
7. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посіб. К. : Академвидав, 2010. 248 с.
8. Пилипенко Г. М., Прушківська Е. В., Кусакова Ю. О. Компаративний аналіз розвитку зеленого туризму в Україні та світі. *Економічний вісник Нац. гірничого ун-ту*, 2016. № 3. С. 145–153.
9. Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0287-13#Text>

10. Твій орієнтир майбутнього. URL: <https://libraryskad.blogspot.com/2013/12/>
11. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/?tl=true>
12. Sirakaya, E., Sasidharan V., and S. Sönmez (1999). Redefining Ecotourism: The Need for a Supply Side View. *Journal of Travel Research*, 38(2): 168–172. URL: https://www.researchgate.net/publication/249700583_Redefining_Ecotourism_The_Need_for_a_Supply-Side_View
13. The Definition. URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/>
14. World Tourism Organization (2019), UNWTO Tourism Definitions, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420858>.

Tavshunskiy O.M., Bakumenko O.O. ECOTOURISM AS A NEW FORM OF LOCAL HISTORY AND TOURISM WORK

The work considers ecotourism as a new form of local history and tourism work.

The purpose of the work is to clarify the definition of the concepts of local history and tourism work and ecotourism, taking into account the different approaches of domestic and foreign researchers, as well as to reveal the peculiarities of ecotourism as a form of regional tourism work.

When defining the essence of local history and tourism work, most researchers emphasize the local history component and education, only a few connect local history and tourism work with current issues of socio-economic development, cultural and spiritual revival of the people of Ukraine, and also mention recreation, sports and social – useful work. Harmonious development, health improvement, socialization, and active activity are also among the important components of local history and tourism work.

The following definition is proposed: tourism and local history work is a complex scientific and cognitive, educational and recreational joint activity of children and adults, which integrates the main educational areas and contributes to the continuity of education. It is when traveling outside the settlement that local history work can grow into something more – local history and tourism activity, the new form of which should be ecotourism, which was split into a separate type of tourism in the early 1990s.

Based on the analysis of the concept of ecotourism, the following conclusions can be drawn: this type of tourism is based on the caring use of natural resources, takes into account the economic and social impact on local residents, forms an ecological outlook, although aims to obtain economic benefit.

Ecotourism as a form of local history and tourism work is tourist hikes and trips to the native land, oriented towards nature, aimed at forming an ecological worldview and obtaining economic benefits, during which the negative impact on nature is deliberately minimized through the rational organization of routes. Such an active form of local history and tourism work will stimulate local residents and contribute to the preservation of nature and tourism objects.

The concept of ecotourism or the ecotourism worldview should become the basis of local history and tourism work during tourist trips and trips to the native land, in particular, when interacting with nature.

Key words: *ecotourism, local history and tourism work, nature, cognitive activity, recreation.*